

Л.Л. Гриценко, І.М. Боярко

L.L. Grytsenko, I.M. Boyarko

**ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ
ФУНКЦІОНУВАННЯ
СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ
В УМОВАХ КОМЕРЦІЙНОГО
РОЗРАХУНКУ**

**FINANCIAL MECHANISM
OF ECONOMIC SUBJECTS
FUNCTIONING UNDER
CONDITIONS
OF BUSINESS
ACCOUNTING**

У статті досліджено сутність фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку, представлено модель визначення обсягу операційної діяльності, яка забезпечує оптимізацію операційного прибутку з урахуванням обмежень щодо операційного ризику та окупності фінансових витрат.

The article studies the essence of the financial mechanism of functioning of enterprises under the conditions of commercial calculation. The model of determination of the operating activity volume which provides the operational profit optimization with consideration of limitations concerning the operational risk and the financial cost payoff is presented.

Ключові слова: фінансовий механізм, комерційний розрахунок, прибуток, операційний ризик.

Keywords: financial mechanism, commercial calculation, income, operating risk.

Форм. 3. Табл. 1. Рис. 1. Літ. 10.

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованості економіки, раціональне використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, створення гнучких виробництв, що відповідають запитам споживачів і досягненню науково-технічного прогресу, можливі лише в умовах формування ефективних фінансових та організаційно-економічних механізмів функціонування окремих суб'єктів господарювання та їх взаємодії в межах різнорівневих економічних систем. Важливою складовою цих механізмів є фінансовий механізм діяльності господарюючих суб'єктів на умовах комерційного розрахунку, оскільки саме такі підприємства формують основу сучасного ринкового господарства. В умовах ринку підприємство є незалежним товаровиробником, економічний простір якого практично необмежений, але цілком залежить від уміння фінансових менеджерів здійснювати беззбиткову діяльність, своєчасно адаптувати виробництво до умов зовнішнього середовища, яке постійно змінюється під впливом багатьох контрольованих і неконтрольованих чинників. Характерною особливістю ринкового механізму є надання підприємствам можливості саморегулювання господарської діяльності, налаштування її на раціональний ефективний режим.

Аналіз стану дослідження проблеми. Теоретико-методологічні питання ефективної організації роботи підприємств на основі методу комерційного розрахунку знайшли відображення у працях зарубіжних і вітчизняних учених-економістів, зокрема З. Атласа [2], І. Бланка [3], С. Брагінського [4], С. Мухіна [6], З. Хендриксен [9], В. Юрова [10] та інших. Однак, проблема формування

ефективного фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання, які здійснюють свою діяльність на основі методу комерційного розрахунку, залишається не остаточно вирішеною.

Метою дослідження є обґрунтування сутності та особливостей застосування фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку та розробка напрямів його удосконалення.

Основні результати дослідження. Оскільки комерційний розрахунок як метод господарювання заснований на порівнянні результатів з витратами, здійсненими для їх отримання, основу відповідного йому фінансового механізму становить механізм формування, використання та розподілу прибутку, забезпечення зростання рентабельності діяльності підприємства. Прибуток – це кінцевий фінансовий результат, який характеризує виробничо-господарську діяльність всього підприємства, тобто є основою його економічного розвитку.

Зміни в обсягах прибутку підприємств різних галузей економіки України за 2004–2006 рр. дозволяють стверджувати, що існує необхідність створення дієвих фінансових механізмів їх функціонування як самостійних господарюючих суб'єктів у складних умовах сучасних ринкових трансформацій.

Як свідчать статистичні дані [5], в Україні протягом 2004–2006 рр. спостерігалось загальне підвищення абсолютної суми прибутку підприємств та організацій, які працюють на умовах комерційного розрахунку (за винятком малих підприємств і бюджетних організацій). Так, у 2006 р. прибуток від звичайної діяльності до оподаткування в цілому по країні підприємств і організацій, які працюють на умовах комерційного розрахунку (без малих підприємств), склав 70236,8 млн. грн., що на 57,6% та 21,9% вище, ніж у 2004 та 2005 роках відповідно. Одночасно спостерігається і зростання частки прибуткових суб'єктів господарювання – з 65,2% до 69,1%.

Наведені тенденції забезпечені за рахунок підвищення ефективності господарювання в таких сферах економічної діяльності, як промисловість (середньорічний темп зростання прибутку 33,3%), операції з нерухомістю (96,1%), фінансова діяльність (31,6%), будівництво (31,4%), сільське господарство (3,1%), колективні та індивідуальні послуги, діяльність у сфері культури та спорту (36,6%). Однак, із цих вказаних сфер діяльності лише в промисловості, операціях з нерухомістю та фінансовій діяльності спостерігається стабільне нарощування обсягів прибутку та частки прибуткових підприємств.

Підприємства торгівлі та послуг з ремонту протягом періоду, який аналізується, працювали прибутково, але за підсумками 2006 р. їхня ефективність дещо знизилася внаслідок збільшення серед них частки збиткових (з 25,9% до 27,3%) і відносно більш інтенсивного зростання обсягу отриманого збитку порівняно з динамікою отримання прибутку. Так, якщо темп зростання фінансового результату прибуткових підприємств даної сфери в 2006 р. становив лише 8,8%, то відносна швидкість збільшення збитків за відповідний період у цій групі підприємств склала близько 71%. Аналогічні процеси відбулися і в сфері транспорту та зв'язку, де темпи зростання фінансових результатів для прибуткових і збиткових підприємств становили у 2006 р. відповідно 6,6% і 74,3%.

Готельне та ресторанне господарство протягом досліджуваного періоду перейшло від збитків, які у 2004 р. становили 30,6 млн. грн., до прибуткового

функціонування. Однак, у даній галузі не спостерігається стабільності щодо ефективності діяльності: у 2006 р. порівняно з попереднім роком прибутки галузі скоротилися на 1,1% та склали 114,6 млн. грн.

В галузі освіти протягом періоду, який аналізується, відбувається поступове зниження прибутку в середньому на 75% щорічно. За підсумками 2006 р. прибуток освітніх організацій, які працюють на умовах комерційного розрахунку, становив 69,5 млн. грн. Дана ситуація є наслідком реалізації державних програм щодо поліпшення фінансування державних освітніх закладів, підвищення їхньої конкурентоспроможності та декомерціалізації освіти.

Таким чином, обов'язковою умовою функціонування підприємств за методом комерційного розрахунку незалежно від їхніх стратегічних цілей є організація господарської діяльності із випуску продукції (виконання робіт, надання послуг) для забезпечення прибутковості своєї діяльності. Прибутковість слід розглядати не тільки як мету, але й як основну умову ділової активності підприємства, як її результат. Менеджмент суб'єктів господарювання, приймаючи управлінські рішення, пов'язані із здійсненням певних інвестиційних вкладень і поточного фінансування діяльності, має перевіряти доцільність та обгрунтованість цих витрат шляхом порівняння їх з очікуваними доходами.

В сучасній економічній теорії існує достатньо велика кількість концепцій прибутку. В переважній їх більшості прибуток трактується як елемент власного капіталу суб'єкта господарювання (табл. 1).

Таблиця 1. Сучасні теорії прибутку як складової власного капіталу*

Назва теорії	Трактування прибутку
Теорія власності	Прибуток як різниця між доходами та витратами нарівнюється безпосередньо власнику, відображає зростання його добробуту та збільшує капітал
Теорія господарської одиниці	Прибуток – це чистий приріст власного капіталу без урахування оголошених дивідендів і результатів операцій за рахунками капіталу
Теорія залишкового капіталу	Прибуток залежить від зміни майбутньої очікуваної активності і зобов'язань підприємства, його наявність є основною для прийняття управлінських рішень власниками простих акцій
Теорія підприємства	Прибуток трактується з позицій доданої вартості. Прибуток як додана вартість виключає всі платежі акціонерам у вигляді дивідендів, відсотки кредиторам, заробітну плату робітників, податки державі та нерозподілений прибуток
Теорія фонду	Прибуток трактується як обмеження на використання активів тільки у визначеній площі (спеціальний фонд, фонд допомоги тощо). Найбільш широко використовується у державних і некомерційних організаціях
Теорія глобального прибутку	Ця концепція заснована на твердженні, що традиційні показники валового прибутку, рентабельності, чистого прибутку не охоплюють всієї діяльності підприємства, а характеризують лише окремі сторони або стадії нарахування. Глобальний прибуток (збиток) визначається як приріст (зменшення) вартості майна при постійному капіталі на початок і кінець періоду, передбачаючи, що кредиторська заборгованість буде погашена на початок і кінець періоду

* складено за [5, 48-49].

Графічне представлення фінансового механізму суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку за чинними стандартами обліку [1] наведено на рис. 1.

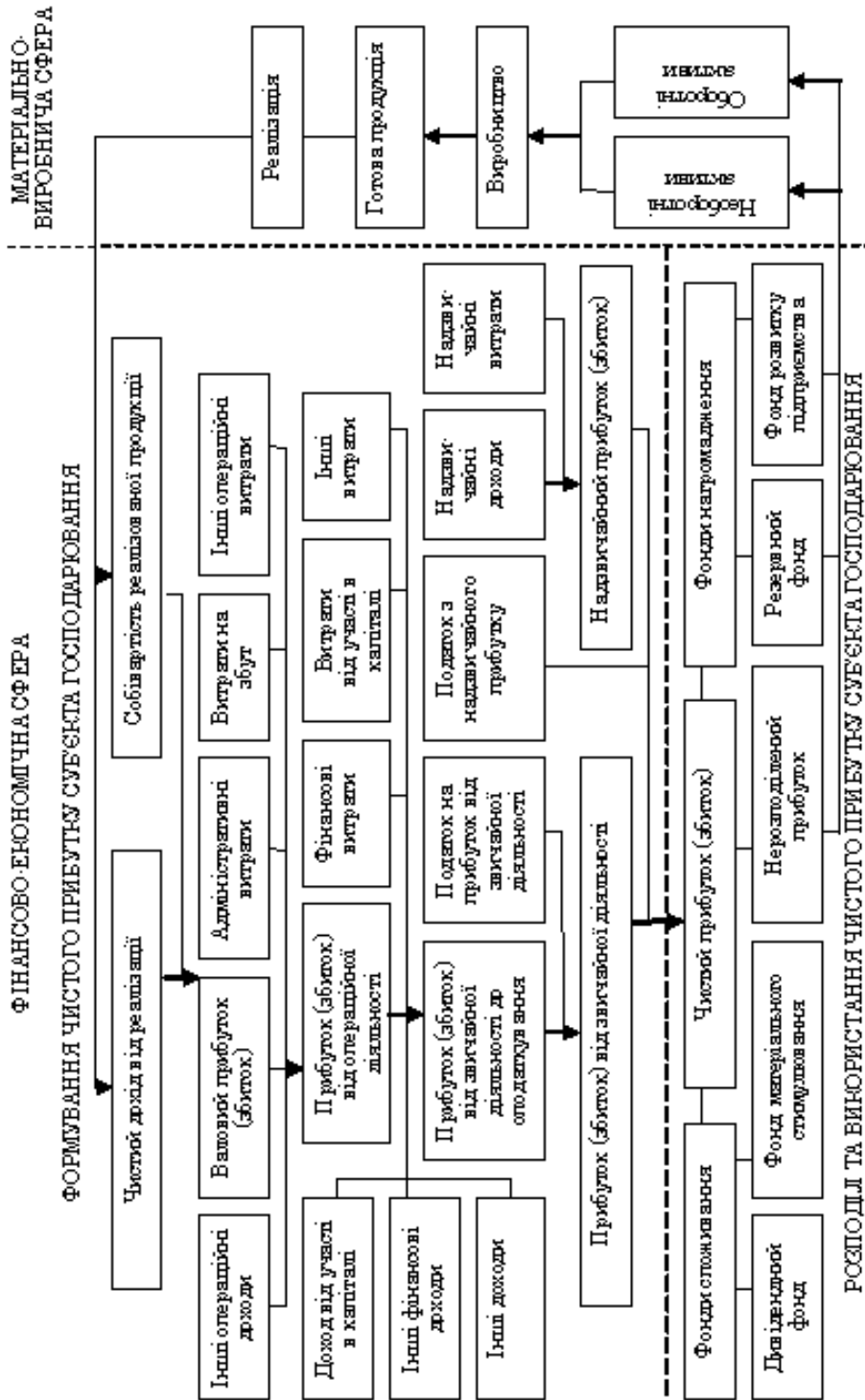

Рис. 1. Фінансовий механізм суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку, розроблено авторами

Основу фінансового механізму комерційного розрахунку суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки становлять підходи, інструменти та важелі, спрямовані на максимізацію фінансового результату за мінімізацією витрат, оптимізацію розподілу чистого прибутку підприємства та максимізацію ринкової вартості бізнесу.

Відповідно до загальної теорії систем, кожен суб'єкт господарювання є сукупністю вхідних (матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні, часові ресурси) та вихідних елементів (готова продукція, роботи, послуги), а також процесів їх взаємних перетворень, які мають характер циклічного обертання та капіталоутворення. В межах даної теорії прибуток є інтегрованим параметром ефективності такого циклу обертання, оскільки саме його формування є сутністю та результатом процесу нарощення первинного капіталу.

У найбільш загальному вигляді прибуток – це певна функція змінних вхідних елементів, таких як дохід від продажу, предмети праці, робоча сила, засоби праці, рівень податкового тягаря (зовнішній обмежуючий чинник). Разом з тим підприємство як об'єкт управління є складовою частиною соціально-економічної системи та взаємодіє з іншими її елементами – суспільними інститутами та різними соціальними групами. Елементи соціальної структури суспільства висувають низку вимог, як правило, обмежуючого характеру до діяльності господарюючих суб'єктів, регулюючи таким чином якісні та кількісні параметри вихідних фінансових потоків підприємства. У загальному випадку ці вимоги можна згрупувати в такі групи обмежень: обмеження екологічного характеру; обмеження соціального характеру; обмеження, пов'язані з охороною праці.

У процесі формування фінансової звітності підприємств фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування створюється у певній послідовності (рис. 1) та реалізується у вигляді адитивної моделі.

Оскільки модель включає тільки явні величини, які без зусиль формалізуються, то вона є базовою для використання в облікових системах. З погляду економічної адекватності, дана модель не є досконалою, оскільки прибуток є мірою ефективності тільки внутрішніх господарських процесів.

Проте ефективність фінансового механізму виявляється в трьох складових економічного прибутку:

- величині отриманого доходу;
- величині фактичних (явних) витрат – цей вид витрат є матеріалізованим втіленням рішень, які приймаються в системі управління або, іншими словами, «платаю за дію»;
- величині економічних (неявних) витрат, яка дорівнює доходу, що не був отриманий, оскільки альтернативний варіант використання ресурсів був знехтуваний, тобто це «плата за бездіяльність».

Досягти можливості відображення рівня розвитку економічних відносин і ринкових переваг у суспільстві в процесі моделювання фінансових результатів суб'єктів господарювання можна шляхом комплексного управління формуванням прибутку від операційної діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням впливу на нього множини латентних чинників, основними з яких є вартість капіталу, який використовується в господарській діяльності, та рівень операційного ризику.

Оскільки вартість капіталу характеризує частину прибутку, яка повинна бути сплачена за використання сформованого або залученого нового капіталу для забезпечення виробництва і реалізації продукції, цей показник є мінімальною нормою формування операційного прибутку підприємства, нижньою межею при плануванні його розмірів, тобто:

$$\frac{PR \times (1 - tr)}{TC} \times 100\% \geq WACC, \quad (1)$$

де PR – фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування, грн.; TC – загальні операційні витрати, грн.; tr – ставка податку на прибуток, одн.; $WACC$ – середньозважена вартість капіталу підприємства, %.

На рівень операційного ризику впливають такі чинники:

- нестабільність попиту на продукцію, яка реалізується підприємством (коливання попиту на продукцію перетворюють діяльність підприємства на більш ризикову);

- нестабільність цін на продукцію та ресурси, які використовуються підприємством;

- можливість змінювати ціни на продукцію з урахуванням динаміки цін на ресурси;

- рівень постійних витрат.

Кількісну оцінку операційного ризику дає операційний важіль, який показує на скільки відсотків зміниться прибуток при зміні виручки на 1% і розраховується за формулою [8, 220]:

$$OL = 1 + \frac{FC}{PR}, \quad (2)$$

де OL – сила впливу операційного важеля, одн.; FC – постійні витрати, грн.

Ефект операційного важеля контролюється на основі врахування залежності сили впливу важеля від величини постійних витрат підприємства [7]. Чим вищий рівень постійних витрат і чим менший прибуток, тим сильніша дія операційного важеля. За умови песимістичних прогнозів динаміки виручки від реалізації не бажано збільшувати постійні витрати, оскільки втрата прибутку від кожного відсотка втрати виручки від реалізації може насправді бути в декілька разів більша через дуже сильний ефект операційного важеля. На практиці це означає, що значна питома вага постійних витрат у загальній їх сумі свідчить про послаблення гнучкості підприємства.

З урахуванням вищезазначеного в основу фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку має бути закладена така модель, рішення якої можна знайти за допомогою функції підбору параметрів, що реалізується програмними засобами Excel:

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{FC}{OL - 1} \geq \frac{WACC \times TC}{(1 - tr) \times 100\%} \\ OL = \frac{1}{1 - \frac{FC}{k_{mc} \times TR}} \\ FC = const \\ k_{mc} = const \end{array} \right., \quad (3)$$

де k_{mc} – коефіцієнт валової маржі, одн.; TR – чистий дохід від реалізації продукції, робіт, послуг (без непрямих податків), грн.

Отже, наведена модель дозволяє визначити обсяги здійснення операційної діяльності підприємством, необхідні для забезпечення його прибутковості, самофінансування та самоокупності в плановому періоді.

Висновки. Таким чином, фінансовий механізм функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку передбачає забезпечення прибутковості, самофінансування та самоокупності, які безпосередньо пов'язані зі створенням умов для зростання прибутку як основної складової власного капіталу, стабільної діяльності на основі оптимізації джерел фінансування та раціонального їх використання. Важливими напрямками удосконалення фінансового механізму функціонування підприємств в умовах комерційного розрахунку є використання оптимізаційних моделей фінансової рівноваги та операційного аналізу, які дозволяють здійснювати комплексне управління формуванням операційного прибутку та ризиком операційної діяльності.

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати»: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. №87, із змінами та доповненнями // Бухгалтерія: 36СЗ.– 2003.– №7.– С. 92–97.

2. *Атлас З.В., Іонов В.Я.* Эффективность производства и рентабельность предприятий. – М.: Мысль, 1977. – 196 с.

3. *Бланк И.А.* Управление прибылью. – 2-е изд., расш. и доп. – К.: Ника-Центр, 2002. – 752 с.

4. *Брагинский С.В., Певзнер Я.А.* Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления. – М.: Мысль, 1991. – 300 с.

5. Державний комітет статистики України // www.stat.gov.ua

6. *Мухин С.А.* Прибыль в новых условиях хозяйствования. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 140 с.

7. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / Под ред. Е.С. Стояновой. – 6-е изд. – М.: Перспектива, 2006. – 656 с.

8. Финансовый менеджмент: Підручник / Під ред. Крамаренко Г.О., Чорної О.Є. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.

9. *Хендриксен З.С., Ван Бреда М.Ф.* Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

10. *Юров В.Ф.* Прибыль в рыночной экономике: вопросы теории и практики. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 144 с.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2008.

Гриценко, Л.Л. Фінансовий механізм функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку [Текст] / Л.Л. Гриценко, І. М. Боярко // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 8 (86). - С. 97-103.